

Utdrag ur Albert Glotzer: *Trotsky – Memoir & Critique*, 1989

Albert Glotzer

Rättegångarna 1936 och 1937

Albert Glotzer var sekreterare i den s k Dewey-kommissionen¹, en internationell kommission som bildats för att undersöka anklagelserna mot Trotskij i Moskvarättegångarna.²

Såsom sekreterare i Dewey-kommissionen hade Glotzer unika möjligheter att följa kommissionens arbete inifrån, men även en hel del av det som hände runt omkring. I sin bok om Trotskij ägnar Glotzer ett helt kapitel åt Moskvarättegångarna. Ur detta kapitel har vi här till svenska översatt de delar som handlar om Dewey-kommissionens arbete. Avsnitt som inte direkt eller indirekt berör dessa frågor har strukits och dessa strykningar markeras med [...] i texten nedan. Jag har dessutom tillfogat några noter, alla markerade med – *Red anm.*

Martin Fahlgren (2008-10-09)

I augusti 1936 ställdes Zinovjev, Kamenev och fjorton andra gamla bolsjeviker inför rätta. De var alla män med höga poster i den revolutionära stat som de från grunden varit med att bygga. Men de var ”kapitulanter” i kampen mot Stalin, de hade accepterat sitt nederlag 1927 och erkänt Stalins och hans fraktions seger och ledarskap. De var brutna män, oförmögna att nu hota någon. Ändå beskylldes de för otroliga brott mot staten. Ingen av dessa män hade det moraliska och psykiska modet, och allraminst någon vilja, att utföra någon av de kontra-revolutionära aktiviteter de beskylldes för: spioneri för imperialistiska stater, industrisabotage, dödandet av arbetare, mordet på Kirov, eller att hota Stalin, Sovjetunionens Torquemada, och hans ledarskap.

Oavsett allt detta åtalades de, befanns skyldiga, och avrättades omedelbart efter domslutet. Så slutade, sommaren 1936, livet för Zinovjev, Kamenev – båda långvariga medarbetare och kompanjoner till Lenin – och deras medåtalade.

Nästan omedelbart efter Zinovjev-Kamenev-rättegången ägde en mindre känd rättegång rum i Novosibirsk i Sibirien. Den framstod som ett genrep för rättegången mot Pjatakov, Radek, Sokolnikov, m.fl. i januari 1937. Denna rättegång var ”liten” och utan publicitet, och de åtalade var mindre kända påstådda trotskister i exil. De anklagades också för att konspirera tillsammans med en av Hitlers spioner (en tysk ingenjör) för att störta Sovjetregeringen. Tänk er, en konspiration i en avlägsen plats i Sibirien för att störta en mäktig polisregim – med stöd av endast en ensam tysk ingenjör! Sex av dessa åtalade avrättades omedelbart efter rättegångens slut. De åtalade i januari 1937, Pjatakov, Radek, Sokolnikov, m.fl., anklagades för exakt samma konspiration som de förvisade i Sibirien, som nu var döda.

I rättegången mot Pjatakov och hans kamrater kom Trotskij genast att dras in på grund av hans intellektuella, politiska och moraliska inflytande på de åtalade. En lång lista med

¹ Benämningen ”Dewey-kommissionen” kommer av att kommissionens ordförande var den världsberömde amerikanske filosofen och pedagogen John Dewey. – *Red anm*

² Allmänt om Moskvarättegångarna, se t ex Kenth-Åke Anderssons artikel [Om Moskvarättegångarna](#).

Dewey-kommissionens arbete finns väldokumenterat. Trotskijs slutanförande inför kommissionens sammanträde 17 april 1937 finns översatt till svenska och finns på marxistarkivet: [Slutanförande inför Dewey-kommissionen](#). På engelska finns dels utförlig dokumentation från kommissionen vittnesutfrågningar under en dryg vecka i april 1927 (på webbplatsen *marxists.org*: [The Case of Leon Trotsky](#)), samt kommissionens slutrapport, *Not Guilty* (finns i flera utgåvor, den första från 1938). – *Red anm*

anklagelser presenterades i denna nya rättegång. Den innefattade de vanliga anklagelser som framfördes i alla rättegångarna – kontrarevolutionär konspiration mot staten, planering av mord på sovjetledare i samröre med utländsk imperialism – men nu agerade de åtalade på uppdrag av Hitler, och/eller kejsaren Hirohito, och, för att inte lämna något åtsidan, brittisk och/eller fransk imperialism. De anklagades också för mordet på Kirov.

Åtalet slog fast att Leo Trotskij låg bakom alla dessa aktiviteter. Han gav ordena, precis som han gjort vid mordet på Kirov och andra ledare. Hur han var kapabel att genomföra dessa mirakel, mitt framför näsan på den strängast kontrollerade totalitära polisregim som världen skådat, var oförklarligt. Utnyttjandet av GPU-agenter, dåligt förberedda men ivriga att tillhandahålla ”bevisen”, resulterade i klumpiga och löjeväckande tillställningar.

GPU:s otålighet och snabba agerande i denna rättegång förstärkte bara deras klumpighet och ökade tvivlen om rättegången bland dem som inte slukats av kulten kring Sovjetunionen och Stalin. Detta förklarar delvis varför organisatörerna bakom denna bisarra rättegång gick fram så snabbt. Vittnesförhören, utfrågningarna, de låtsade korsförhören, domarna och avrättningarna, genomfördes alla inom en enda vecka. Sådan brådska förhindrade varje ifrågasättande av domen, protester från utlandet eller krav om uppskjutande av avrättningarna.

Hotel Bristol och Oslo

För att binda Trotskij till de åtalade, behövde hemliga polisen ”händelser” för att styrka att de påhittade bekännelserna var sanna. Trotskijs son, Leo Sedov, anklagades för att agera som Trotskijs mellanhand för att överföra instruktioner till de åtalade genom en E.S. Goltsman (Holtzman). De möttes, enligt anklagelserna, i november 1932 i hotell Bristols vestibul i Köpenhamn. Men hotell Bristol hade brunnit ner 1917! Vid ett tillfälle hade Trotskij skämtsamt föreslagit att GPU använt en gammal Baedeker. D.N. Pritt, en brittisk advokat och propagandist för hopkoket (Trotskij kallade honom för GPU-advokat), bortförklarade namnet ”Bristol” som ett misstag från stenografens penna. Som tidigare rättegångsreporter kan jag försäkra att ett sådant misstag är praktiskt taget omöjligt. Hur kom den ärade advokaten fram till en sådan nonsensförklaring? Fick han det tillhands av sin gode vän Vysjinskij, åklagaren i alla rättegångarna?³

Det visade sig att rättegångarnas organisatörer inte menade hotellet Bristol utan en godisaffär med namnet Bristol. Hur blir det nu med Mr Pritts ”misstag från stenografens penna”? En godisaffär är inte ett hotell, uppenbarligen. Nå, det fanns en butik intill ett hotell, men det hotellet hette Gran Hotel Copenhagen. Trotskij påpekade denna klumpighet och skrev:

Till detta måste bifogas, som det även framstår i de skisser som publicerats i Kominterns press, att butikens och hotellets entréer ligger på olika gator. Så, var ägde mötet i verkligheten rum? I en vestibul utan ”Bristol” eller i ”Bristol” utan vestibul?⁴

Om Goltsman var osäker på var hotell Bristol låg, eller ens om det var dess namn, verkar det som den nitiske ex-mensjeviken Vysjinskij borde ha övat sitt vittne innan. Hans arrogans och totala kontroll över rättegången fick honom att underlåta att förbereda Goltsman inför hans första framträdande. För att avslöja GPU:s klåperi var det lätt att visa att Leo Sedov var i

³ I skriften *Trotskij och trotskismen* (publicerad 1937) tillhandahåller Sveriges egen Vysjinskij, Ny Dags redaktör Gustav Johansson, en egen version av det hela – enligt honom så var det i själva verket fråga om ”restaurangen Bristol”. Kan det vara så att den gode GJ har dåliga språkkunskaper: det ord som Pritt använder är ”confectionary shop”, som bör översättas till ”godisaffär” eller ”konfektaffär”, även ”konditori” är en acceptabel översättning, men ”restaurang” ????. Nej, när det gäller fakta är GJ inte tillförlitlig. I stället för att fabulera i politiken borde han nog ha använt sin livliga fantasi till något där den passade bättre, t ex det han verkligen var bra på: skriva för revyer och liknande. – *Red anm*

⁴ *Writings*, Vol. 9 sid. 147

Berlin då det påstådda mötet skulle ha ägt rum, och att han aldrig under hela sitt liv varit i Köpenhamn. Han kunde till exempel inte få fram de nödvändiga papper och tillstånd som behövdes för att kunna resa till Köpenhamn och träffa sina föräldrar när Trotskij talade till studenterna vid universitetet där 1932.

Vi kommer nu till den anklagelse som innefattar Trotskijs personliga möte med en åtalad, Vladimir Romm, i juli 1933 i Bois de Boulogne, Paris. Innan rättegången inleddes hade *Izvestija* instruerats att ange att mötet ägde rum på en parkstig i Paris. Som dokumenten från förhören i Dewey-kommissionen avslöjade, var Trotskij i Turkiet eller ombord på båten som förde honom till Frankrike under större delen av juli. Han och hans följe anlände inte till Marseille förrän den 24 juli. De möttes där av fransk polis och dirigerades till Royan vid atlantkusten nära floden Gironde. Där stannade han under två månader eftersom han var sjuk.

Vysjinskij tryckte på för att försöka få fram en personlig länk mellan de åtalade och Trotskij. I syfte att stärka komplotten hävdade man att Pjatakov, en av de huvudåtalade i januarirättegången 1937, flög till Oslo från Berlin, där han deltagit i en sovjetisk delegation, i december 1935 för att få instruktioner från Trotskij om hur han skulle utföra sitt kontrarevolutionära arbete. Dessutom hade han gjort resan i ett naziplan, och på så sätt etablerades en länk till tysk fascism också.

Varför, kan man undra, skulle en man som Lenin sagt vara en av de mest kapabla unga ledarna i partiet behöva få instruktioner om hur man lägger glasbitar i arbetarnas mat eller hur man saboterar tåg? Och varför skulle han så dumdrigt använda ett naziplan för att flyga till Norge, där alla visste att Trotskij levde i exil? Hade han verkligen gjort så, skulle Lenins uppfattning om Pjatakovs förmåga varit fullständigt felaktig.

Så, tyvärr för dem, underlät GPU att göra noggranna förberedelser. Man var trygg i sin ohotade maktställning i Sovjetunionen. Inom sportvärlden skulle man ha betecknat det som övermod. Flygplatsens i Oslo registreringar visade att inget plan av något slag hade landat på Oslos flygplats i december 1935 – den var stängd på grund av isbeläggning. Norska regeringsrepresentanter bekräftade detta faktum. Pjatakov hade helt enkelt inte kunnat sammanträffa med Trotskij i Norge.⁵

* * *

Redan från den amerikanska kommitténs och dess Dewey-kommissions första början hade den amerikanska stalinistiska rörelsen – understödd av Kreml, partiet, dess institutioner och ”transmissionsremmar”, medlöpande författare och kulturrepresentanter – startat en massiv och kostsam kampanj för att få stopp på dem båda. Kampanjen var internationell, men eftersom förhören skulle äga rum på denna sida av Atlanten, var attackerna bäst organiserade och mest hysteriska i USA.

Under veckor och månader förföljdes, hotades och lockades medlemmarna i kommittén och dess kommissioner för att få dem att avgå. Vad gällde författare, hotades de med att inte få sina böcker och artiklar publicerade. Stalinisterna och deras sympatisörer hade inflytande i vissa delar av förlagsbranschen och var klart kapabla att sätta sina hotelser i verket. Så, på toppen av alla kränkningar som medlemmarna i kommittén och kommissionerna fick utstå, hotades de nu också av ekonomiska repressalier.

Den kraftigaste pressen sattes på Dewey personligen. Kommunisterna uppmanade Dewey att göra en andra resa till Sovjetunionen (han hade varit där på tjugotalet). Hade han rest, hade han hyllats som ingen annan. Men Dewey var alltför hederlig för att böja sig för sådana på-

⁵ För detaljer om affären med Pjatakov och Oslos flygplats, se kapitlet ”Norskt efterspel” i Yngvar Ustvedts bok [Världsrevolution i Hønefoss. En redogörelse för Leo Trotskijs vistelse i Norge](#) – Red anm.

tryckningar. Han kände också igen ett grovt mutförsök när han såg det. Efter detta blev han hela tiden växelvis hyllad och trakasserad. När stalinisterna till slut insåg att Dewey inte gick att rubba, anklagade de honom för att vara senil. Den politiska linje de drev mot Dewey och andra medlemmar i kommissionen innebar att om man gav Trotskij tillfälle att besvara anklagelserna från Moskva så hotade detta Sovjets säkerhet och ökade risken för krig!

Ledarna och de viktigaste deltagarna i de ursinniga försöken att hindra förhören i Mexico var: Heywood Broun, en känd amerikansk journalist som var särskilt våldsam i sina attacker mot kommissionen; Malcolm Cowley, litteraturkritiker och gammal stalinist, aktiv medlem i den grupp som femtio år senare slutligen erkände hur fel de haft; Theodore Dreiser, som gått med i kommunistpartiet på gamla dagar. Lillian Hellman, skådespelsförfattaren, var en mycket militant supporter till Sovjetunionen och kommunistpartiets aktiviteter. Robert Morse Lovett deltog på oräkneliga kommunistiska möten i Chicago och över hela landet, där han använde sitt liberala rykte till att stödja "saken". Där fanns Carey McWilliams, tidigare redaktör för *The Nation*, och Dorothy Parker, Henry Roth, Paul Sweezy, Lillian Wald och den stenhårde stalinisten Nathaniel West.⁶

Dessa var de mest aktiva. De flesta av dem var politiskt och filosofiskt troende stalinister. Och de hade betydande stöd från den mycket rike Corliss Lamont (den välkände humanistiske filosofen), Mauritz Hallgren, Vincent Sheehan, John Howard Lawson (en aktad partimedlem i Hollywood), Erskine Caldwell, och den alltid tjänstvillige Frederick Schuman.

Få av dem bad någonsin om ursäkt för den roll de spelat i försöken att sabotera Dewey-kommissionen. Med offentliga angrepp på dess medlemmar och nattliga telefonsamtal försökte de sätta press på och brännmärka kommittén. De stödde med militans de omfattande förföljelserna i Sovjet och Moskvarättegångarnas komplotter och krävde offrens blod. Hitler-Stalinpakten rubbade dem inte och de förblev oberörda när Chrusjtjov fördömde Stalins ändlösa mord på oskyldiga partiledare. De hyllade offentligt Stalins mordiska framfart, för personlig makt över partiet och nationen, som höjden av frihet och socialism.

Inför förhören

Dewey-kommissionen var klar att lämna New York och åka till Mexico för att ta upp Trotskij's vittnesmål i april 1937. Den 30 mars mottog jag följande telegram från Felix Morrow, författaren till *Inbördeskriget i Spanien*⁷, som agerade för den amerikanska kommittén:

"Viktigt att ni åker till Mexico för att göra förberedelser för undersökningskommissionen. Utgifter betalda. Svara genast."

I ett brev samma dag meddelade Morrow mig att:

Förhören kommer troligen att börja den 7:e [april]. Vi skulle önska att du avreste till Mexico senast på torsdag och du behöver inte bekymra dig om pengar. Vi kan helt finansiera din expedition... Självfallet vill vi att du ska ha medel för alla utgifter båda resvägarna i Mexico.⁸

Jag svarade genast att jag skulle avresa till Mexico inom några dagar. Även om jag hyste tvivel om att kommittén skulle finansiera min "expedition" helt ut, visste jag att mina professionella och politiska kvalifikationer gjorde det nödvändigt att jag bokförde utgifterna för kommissionen. I vilket fall skulle förhörens politiska och historiska betydelse ha avgjort min vilja att resa. Dessutom skulle jag få träffa Trotskij och Natalja en gång till. Det visade sig

⁶ Av dessa så har åtminstone Henry Roth och Paul Sweezy gjort självkritik, den sistnämnda ställde även upp i flera kampanjer för att kräva återupprättande av de som dömdes vid Moskvarättegångarna (bl a via "Moscow Trials Campaign Committee")

⁷ Finns på svenska, som en del av boken [Spanien 1931-1937 – Red anm](#)

⁸ Personlig korrespondens från Felix Morrow till författaren.

snart att de finansiella påfrestningarna blev konstanta under mitt uppehåll i Mexico – precis som hemma i Chicago, där jag översatte mina noter till läsbar text. Kommittén var oförmögen att märkbart lätta på bördorna.

Jag reste den långa vägen till Mexico City med tåg. Vid denna tid var det så man färdades bekvämast. I St. Louis bytte jag tåg till Missouri Pacific med destination Mexico City. Jag vaknade i de tidiga morgontimmarna till skiftande bergsscenerier och kaktussiluetter i olika former mot den ljusa gryningshimmeln. Jag hade varit intresserad av Mexico under många år, ett intresse som väckts av en gammal vän i kommunistpartiet som bodde där och var sysselsatt med latinamerikanska affärer.

Solskenet, bergen, öknarna, kaktusarna och människorna var precis som jag föreställt mig dem från mitt läsande, och då jag anlände från en nyligen avslutad trist, grå och dyster chicagovinter, gav det mig ett djupt intryck av detta land. Denna känsla för Mexico, även efter många andra besök, har aldrig förmörkats.

När jag anlände till Mexico City möttes jag av George Novak, sekreterare i den amerikanska kommittén, och Pearl Kluger, sekreterare i kommissionen. De hade också anlänt med Missouri Pacific "Sunshine Special", tillsammans med Dewey, Stolberg, Suzanne LaFollette och James T. Farrell. Vi åkte direkt till Coyoacán, till Trotskijs och Nataljas tillfälliga residens på Avenida Londres. Där huserade också sekreterarna och personalen som arbetade med förberedelserna för förhören, vilka skulle hållas i samma byggnad. Det var ett mycket attraktivt hus som Frida Kahlo Rivera hade ställt till vårt förfogande.

Sedan hade jag ett kärt återseende med den "Gamle Mannen" och Natalja. Det var tre år sedan jag träffade och pratade med Trotskij och sex sedan jag var i Turkiet, där jag träffade Natalja dagligen under flera veckor. Vi hade ett kortfattat samtal vid vårt första möte. Trotskij berättade hur uppspelta och ivriga alla var med förberedelserna inför evenemanget, men vi hoppades att det skulle bli tillfälle till en del samtal, speciellt om den amerikanska organisationens angelägenheter. Med sin vanliga omsorg om allas välfärd, bjöd Natalja in mig till lunch med en stor grupp gamla och nya vänner.

Trotskij verkade fysiskt oförändrad från när jag träffade honom i Paris. Han hade låtit sitt getskägg växa igen och återfått sitt karakteristiska utseende. Natalja såg nu däremot trött och sliten ut. Jag träffade också min gamle kamrat och vän från Turkiet, Jan Frankel, som jag inte sett sedan dess, förutom under ett kort möte i Frankrike. Även om vi njöt av att träffas igen, var också han upptagen med arrangemangen kring förhören. Han skulle vara det enda övriga vittnet. En bekant från Frankrike, Jean van Heijenoort, var också i Coyoacán för att hjälpa till med förberedelserna. (Han hade varit Trotskijs sekreterare i Turkiet, Frankrike, och nu i Mexico.)

Alla var strängt sysselsatta med att sortera dokument, brev, och annat material för sessionerna, vilka skulle starta inom ett par dagar. Ruth Ageloff, en trotskist från New York, bistod med teknisk hjälp. Bernard Wolfe, romanförfattaren, då trotskist och boende i New York, hade sänts till Mexico för att hjälpa till i förberedelsearbetet. Tillsammans med Frankel och van Heijenoort utgjorde de "sekretariatet" i huset.

Det fanns också en annan, teknisk stab som anlänt tidigare. Den leddes av Herbert Solow, en lysande intellektuell och journalist och tidigare medlem i den trotskistiska organisationen i New York. Solow assisterades av John McDonald, som arbetade tillsammans med honom på tidskrifterna *Time* och *Fortune*. Doroty Eiser, McDonalds fru, ingick också i staben. Konstnär som hon var målade hon Trotskijs porträtt mitt i röran och bullret från de intensiva aktiviteter som pågick runt henne.

Charles Rumford Walker, författaren till *American City*, och hans hustru Adelaide, fanns i Mexico för att hjälpa till med public relations. Charles hade hand om presskontakterna. Adelaides mor, Mrs Robert Latham George, hade ett hus i Mexico City på Avenida Ambers, runt hörnet från det berömda Hotel Geneva. Walkers-paret bodde där med henne. Min första natt i staden tillbringade jag i Mrs Georges hus. Solow, som placerat mig där, tyckte att huset började bli överbefolkat och lovade mig att jag snart skulle få en permanent bostad. Så redan följande dag flyttade jag in i ett stort modernt hus på Avenida Londres i Mexico City, tillsammans med George Novack, Pearl Kluger och James T. Farrell. Vi blev en sammansvetsad grupp och gick ofta tillsammans till och från de dagliga förhören och vi åt också ofta tillsammans

Farrell och jag blev nu personliga vänner. Jag hade läst *Studs Lonigan* strax efter att den kom ut och beundrade den, och jag var därför mycket hedrad av att träffa författaren. Under sin kamp inom den stalinistiska kulturrörelsen hade han blivit sympatisör till de amerikanska trotskisterna. Vårt gemensamma ursprung i Chicago hjälpte utan tvekan till att skapa någon slags samhörighet, men den kom sig nog mer av vårt politiska intresse och vårt passionerade intresse för baseboll, dess turneringar, historia och ”vetenskap”. En gång under vår vistelse där blev Farrell sjuk med svåra frossbrytningar och kraftiga konvulsioner. Jag skötte om honom, lade filter och täcken över honom och tvingade honom att dricka varma drycker som jag blandat ihop. Efter timmar av sådan omsorg slutade frossbrytningarna och inom kort var Farrell tillbaka i god form och tog hand om besökare i Coyoacán och pressen.

Hopsamlandet av material till förhören i sista stund innebar en stressig tid för staben. Alla förstod, oavsett om allt material skulle komma att användas, att det måste vara tillgängligt så fort utfrågningen av Trotskij började. Så folket i huset, och vänner som kom in, var hårt sysselsatta med insamling, maskinskrivning och att organisera en stor mängd dokument. Mycket av detta material blev underlag för kommissionens utlåtande. Det vittnesmål som Trotskij gav avspeglade den noggranna förberedelsen. *The Case of Leon Trotsky*, mina stenografiska anteckningar, återger det fullständigt.⁹

[...]

Förhören börjar

Förhören började den 10 april, 1937. Det var en högtidlig stund. Pressen, huvudsakligen amerikansk och mexikansk, förstod den politiska betydelsen av evenemanget, och deras reportrar var närvarande under alla de följande åtta dagarna.

Förhørsrummet, det rum som var bäst lämpat att vara ”rättegångssal”, låg på husets södra sida längs med Avenida Londres. Fönstren som ledde in till förhørsrummet hade fyllts med tegel för att förhindra en eventuell attack från stalinistiska huliganer och *pistoleros*. De poliser som avdelats för bevakning var förberedda för all slags störningar. Man hade sållat bland besökarna på grund av det begränsade utrymmet och man hade märkt ut ett särskilt område för dem. Många avvisades, men varje dag kom nya besökare.

Resten av rummet upptogs av de fem medlemmarna i kommissionen och dess rådgivare, John Finerty, en respekterad gammal arbetarjurist, en gång nära lierad med IWW men mest känd som filosofisk anarkist. Trotskij satt, med Natalja vid sin sida, till höger om kommissionen. Tillsammans med dem satt Jan Frankel. Van Heijenoort fanns också i området och assisterade med identifieringen av dokument och andra referenser. Albert Goldman, Trotskijns jurist, satt mitt emot denna grupp, till vänster om kommissionen och han kunde se Trotskij från sin position. Jag satt mellan Goldman och Finerty.

⁹ Detta dokument finns i sin helhet på webbplatsen marxists.org: [The Case of Leon Trotsky](http://marxists.org) – Red anm

Trotsky, prydd i kostym, skjorta och slips – hans vanliga utstyrelse – var uppmärksam av stunden. Sammankomsten var en höjdpunkt i hans långa kamp. Han hade skymfats och beljugits av Kreml i oändlighet. Hans familj hade brutalt krossats, en efter en, för att tillfredsställa Stalins blodiga hämnbegär. Och han hade hjälplöst betraktat mordet på oräkneliga av sina vänner och medkämpar, i en terror så omfattande och långvarig att den för den vanlige betraktaren av Sovjetunionen framstod som monoton.

För Trotsky var förhören en möjlighet att få komma till tals, till att utmana den stalinistiska byråkratins väldiga maskineri, och bevisa att anklagelserna i Moskvarättegångarna var komplotter med påhittade bevis och avpressade bekännelser. Han slog tillbaka med intensitet, styrka, skicklighet och intelligens, det erkände många. Det gjordes, som vi snart skulle se, med ett starkt grepp om det insamlade materialet, historiskt och aktuellt, och en förstahands kännedom om hur Stalin-regimens polisapparat fungerade.

När juristen Goldman ställde de nödvändiga inledande frågorna för att leda Trotsky till en genomgång av sin personliga historia, utvecklingen av den politiska kampen mot tsarismen och det absolutistiska Ryssland och Oktoberrevolutionen, var det Trotsky som styrde färderna. Han korsförhöredes ingående av kommissionens ordförande och medlemmar, vilka alla var intellektuellt dugliga, och, med undantag av Otto Rühle, varken filosofiskt eller politiskt överens med Trotsky.

* * *

De två första sessionerna behandlade Trotskys förhållande till de många åtalade i rättegångarna 1936 och 1937. De följdes av tre sessioner där Trotsky tillbakavisade anklagelserna och de så kallade bevisen från byråkrater, åklagare och bekännande åtalade. Därefter frågades han ut om sina teoretiska och politiska uppfattningar som de framsällts i åtalen: hans syn på den nationaliserade ryska ekonomin, försvaret av Sovjets territorium, hans tankar om fascismen, rörelsens för Fjärde Internationalen betydelse och roll, och andra ämnen.

Jan Frankel, det enda övriga vittnet, korsförhöredes i mitten av Trotskys vittnesmål om sina egna oberoende minnen av händelser och dokument och som stöd för delar av Trotskys påståenden. Som den goda lingvist han var, hade Frankel snabbt lärt sig tala engelska så flytande att han kunde vittna på detta språk.

Goldmans direkta förhör fick Trotsky att dra fram och återge biografiskt-politiskt material: när han anslöt sig till den socialistiska rörelsen, hans politiska och organisatoriska liv, hans exiler och flykter, händelser under den ryska revolutionen, det mycket omdebatterade upproret bland Kronstadts sjömän, hans litterära aktiviteter, och slutligen, händelserna som ledde till att han hamnade i Coyoacán, vilket möjliggjorts genom den välvilliga asylrätt som president Cardenas och Mexico beviljat honom.

Om det för Trotsky var förhörens *raison d'être* att fria honom från de anklagelser som gjorts under Moskvarättegångarna, så beskrev huvuddelen av hans vittnesmål hans syn på den stalinistiska staten och kommunismens framtid. Trotskys vittnesmål visade på hans enastående insikt om korruptionen i den sovjetiska regimen, men även på hans tragiska dogmatism vad gällde kommunismens oundvikliga seger över kapitalism och fascism. Man fokuserade huvudsakligen på byråkratins framväxt. Trotskys advokat, Albert Goldman, frågade om denna tog sin början under Lenins styre [2:a sessionen]:

TROTSKIJ: Under Lenins styre?... Jag tror att vi gjorde vad vi kunde för att undvika degenereringen. Under inbördeskriget blev militariseringen av sovjeterna och partiet nästan oundviklig. Men även under inbördeskriget försökte jag själv i armén – även ute i fält – att göra det möjligt för kommunisterna att diskutera alla militära åtgärder. Jag diskuterade även själv dessa frågor med soldaterna och, som jag förklarar i min självbiografi, till och med med

desertörerna. Efter inbördeskrigets slut hoppades vi att möjligheterna för demokrati skulle bli bättre. Men två faktorer, två olika men förbundna faktorer, hindrade utvecklingen av sovjetdemokratin. Den första och generella faktorn var landets efterblivenhet och misär. Ur denna bas utvecklades byråkratin, och byråkratin ville inte bli avskaffad, utplånas. Byråkratin blev en självständig faktor. Sedan blev striden till en viss grad en klasskamp. Det var inledningen till Oppositionen. Under en tid var frågan en intern fråga inom centralkommittén. Vi diskuterade med vilka åtgärder vi skulle börja kampen mot degenerationen och byråkratiseringen av staten. Sedan blev det inte bara en fråga inom centralkommittén, utan en fråga om kampen, kampen mellan Oppositionen och byråkratin.

Kommissionen frågade ut Trotskij grundligt om förhållandet mellan ”proletariatets diktatur” och den nu inrotade byråkratin. Trotskij uppmanades av John Finerty att definiera ”proletariatets diktatur”. [10:e sessionen:]

TROTSKIJ: Proletariats diktatur innebär att alla utsugare har uteslutits från rätten att avgöra landets framtid, och att alla som stöder dem automatiskt utesluts. Bara det revolutionära proletariatet och alla de utsugna massor som stöder proletariatet har rätt att avgöra landets framtid.

FINERTY: Vad jag skulle vilja veta är om det inom denna definition ryms uppfattningen om en diktatorisk regering?

TROTSKIJ: Ja, en diktatorisk regering. Det är en regering som representerar proletariatets diktatur. Klassen kan inte vara regering. Klassen –

FINERTY: Det jag egentligen vill fråga Er är om en mer korrekt benämning kunde vara diktatur över proletariatet, snarare än proletariatets diktatur?

TROTSKIJ: Frågan gäller förhållandet mellan partiet och klassen och mellan centralkommittén och partiet. Om partiet har arbetarnas fulla förtroende och valen är fria, då sammanfaller dess två formuleringar, eftersom det är omöjligt för klassen att direkt formera en regering. Hela klassen kan inte göra det. Det finns ju fackföreningen med sekreterare och ledande organ. Om sekreterarna är fritt valda – om ett GPU inte har medel för förtryck – är det ett demokratiskt sätt att välja inom fackföreningarna.

FINERTY: Det är en demokratisk metod att välja diktaturen?

TROTSKIJ: Vi benämner det proletariatets diktatur, den första erfarenheten av genuin proletär demokrati.

FINERTY: Men regeringen är till sin essens en diktatorisk regering?

TROTSKIJ: Diktatorisk regering? Man måste vara mer precis. Frågan är om dess diktatoriska makt är riktad mot folket – om GPU, om GPU:s funktion – är att förtrycka massorna, eller om GPU och de nyligen vunna rättigheterna för massorna går mot utsugarna. Det är en enkel definition.

FINERTY: Nå, diktaturen, till nytta eller skada, är en diktatur?

TROTSKIJ: Formellt, ja. Men min åsikt är att i Norge, där regeringen är socialistisk, har vi en reell skeppsägarnas diktatur. Staten är helt styrd av skeppsägarna. Den socialistiska regeringen är bara en dekoration på denna inrättning.

FINERTY: Jag förstår nu att Er uppfattning är att även en sådan demokratisk organisation av kommunistpartiet och den sovjetiska regeringen som var möjlig inom gränserna för teorin om diktaturen har satts åtsidan av Stalin med byråkratins hjälp.

TROTSKIJ: Omvandlats till sin motsats; inte bara förändrad, utan omvandlad till sin motsats.

FINERTY: Till sin motsats?

TROTSKIJ: Ja.

FINERTY: Med andra ord, den har blivit en rent byråkratisk regering?

TROTSKIJ: Och försvarar den nya kastens privilegier, inte massornas intressen. Ty för mig är det viktigaste kriteriet massornas materiella och moraliska bästa, och inte bara konstitutionella förbättringar. Det är viktigt, men det är enligt min uppfattning underordnat massornas reella materiella och moraliska bästa.

DEWEY: Får jag ställa en fråga? Med anledning av vad Ni sade, förstod jag rätt att Ni menar att dessa privilegier har nått en punkt där det uppstått en klassuppdelning i Sovjetunionen?

TROTSKIJ: Det är svårt att finna en strikt social beteckning för detta stadium i utvecklingen, eftersom vi ser en sådan social struktur för första gången i historien. Vi måste utveckla vår egen terminologi, nya sociala beteckningar. Men jag är böjd att påstå att det inte är en verklig klassuppdelning.

DEWEY: Ändå är det en verklig klass. Det är skälet till att jag ställde frågan.

TOLKEN: En kast.

TROTSKIJ: Jag sade en kast.

DEWEY: Ursäkta mig.

FINERTY: I en socialistisk stat, Mr Trotskij, kontrollerar staten formerna för produktionen, eller hur?

TROTSKIJ: Ja.

FINERTY: Produktionsmedlen och produktionsmetoderna.

TROTSKIJ: Ja.

FINERTY: Och för att kontrollen ska bli effektiv, måste staten själv anställa tekniker. Är det då inte oundvikligt att det i en socialistisk stat automatiskt växer fram en byråkrati?

TROTSKIJ: Vad är det Ni benämner en socialistisk stat? Den socialistiska staten är en övergångsform som är nödvändig för att förbereda bygget av det framtida socialistiska samhället. Dt socialistiska samhället kommer inte att ha någon stat.

FINERTY: Jag förstår. Men i mellanformen, den socialistiska staten, får man oundvikligen en byråkrati.

TROTSKIJ: Det beror på två faktorer som är förbundna med varandra: produktivkrafterna och landets styrka. Det är den nya regimens uppgift att tillfredsställa befolkningens materiella och moraliska behov. För det andra, och det som hör samman med det, befolkningens kulturella nivå. Ju mer utbildad befolkningen är, ju lättare är det för var och en att förstå funktionerna i den tillfälligt reglerade distributionen. Byråkraten i ett kultiverat, civiliserat land har inte samma möjlighet att bli en halvgud.

FINERTY: Det jag menar är detta: det är uppenbart omöjligt att i en socialistisk stat, som tillfällig organisation, ha en demokratisk kontroll av industrin. Jag menar, en verkligt demokratisk kontroll. Det måste bli en byråkratisk kontroll.

TROTSKIJ: Jag repeterar, förhållandet mellan byråkratin och demokratin beror – elementen av byråkrati är oundvikliga till en början, speciellt eftersom vi ärvt allt det gamla, förtrycket och eländet bland folket, och så vidare. Vi kan inte förändra det på tjugofyra timmar, detta för-

hållande. Här omvandlas kvantitet i kvalitet. Förhållande mellan dem beror på den materiella välfärden och befolkningens kulturella nivå.

FINERTY: Jag förstår, men vi kan inte nu diskutera vilket förhållande det ska vara mellan demokrati och byråkrati. Men det är ett oundvikligt resultat av en socialistisk stat?

TROTSKIJ: Inte bara en socialistisk stat. Byråkratin ...

FINERTY: Bara begränsa det, om Ni vill, till den socialistiska staten. Vad som än är gott i en socialistisk stat, så är byråkratin oundviklig från början?

TROTSKIJ: Jag kan inte som marxist acceptera den formuleringen. Den första perioden i den socialistiska staten är segern över den borgerliga staten. Detta är marxistens formulering – till den stund då vi har nått ett stadium med fri tillgång, som med ett *table d'hôte*, vin och juveler. Det är inte nödvändigt att ha en diktatur när man har ett *table d'hôte*. Tvärtemot, alla får vad dom vill ha, speciellt damerna. När bordet är mycket fattigt, glömmer alla huruvida det är en man eller en kvinna. Han kommer att ta allt han kan. Då är det nödvändigt att ha en diktatur. Skälet till att det behövs *gendarmes* är folket elände. Med andra ord, de ekonomiska förhållandena har en grundläggande betydelse i denna fråga.

FINERTY: Begränsa det så här: När den revolutionära socialistiska staten intar den tidigare kapitalistiska statens plats så är byråkratin oundviklig i början.

TROTSKIJ: Det är ett arv, precis som eländet är ett arv.

FINERTY: Ärvd eller inte, det är oundvikligt?

DEWEY: Får jag, innan vi ajournerar oss för en paus, ställa en fråga längs samma linje? På sidan fyrtiofyra i den engelska översättningen av [Trotskijs] *Den Förrådada Revolutionen*¹⁰, hittar jag denna formulering:

Om staten inte dör bort utan blir mer och mer despotisk, om arbetarklassens talesmän blir byråkratiserade och byråkratin reser sig över det nya samhället, sker detta inte på grund av några sekundära orsaker som psykologiska kvarlevor från det förflutna, etc., utan är ett resultat av den krassa nödvändigheten att frambringa och stödja en privilegierad minoritet så länge det är omöjligt att garantera genuin jämlikhet.

[Svenska utgåvan, sid. 264, Partisan 1969. Ö.a.]

...Är inte detta ett påstående att denna diktatur i det tidiga skedet är en fråga om krass nödvändighet?

TROTSKIJ: I en fattig, efterbliven och isolerad arbetarstat, ja. Till en viss grad, inte obetingat, men till en viss grad är det en historisk nödvändighet.

* * *

Frågorna riktades sedan mot Stalins roll:

FINERTY: ... Vad har Stalin gjort för att bevara byråkratin, istället för att begränsa den, och vad skulle Ni ha gjort?

TROTSKIJ: Han deklarerade 1927, öppet, ”Man kan inte avlägsna dessa kadrer förutom med ett inbördeskrig.” Det vill säga, byråkratin kan inte avlägsnas med mindre än ett inbördeskrig. Han proklamerade offentligt att byråkratin inte är beroende av folket, av partiet eller parti-lösa...

FINERTY: Kan Ni kortfattat beskriva hur Ni skulle ha begränsat dess inflytande, eller kontrollerat byråkratins makt?

¹⁰ Finns på marxistarkiv.se: [Den förrådada revolutionen](#) – Red anm

TROTSKIJ: För det första, Vänsteroppositionen uteslöts inte av en slump. Det var nederlaget för det tyska proletariet, nederlaget i Kina, och i Österrike. Vi besegrades tillsammans med världsproletariatet. Detta förklarar varför vi inte är vid makten. För det andra, i vår plattform beskrev vi åtgärder som inte var några universalmedel, men som vi menade var nödvändiga för att minska byråkratins förtryck. Det innebar hemliga röstningar i partiet, i sovjeterna, i fackföreningarna och i de olika företagen.

FINERTY: Ni förespråkade hemlig röstning med början, tror jag, 1926-27?

TROTSKIJ: Sedan yttrandefrihet, diskussioner och kritik mot byråkratin. Därefter, avskaffande av den civila paragrafen i strafflängden, vilken byråkratin använder för att försöka tysta arbetarna, de mer kritiska arbetarna. Det är i ordning de åtgärder vi föreslog i vår plattform.

FINERTY: Den nuvarande konstitutionen föreger att den stödjer hemlig röstning. Tror Ni inte att den fungerar för att kontrollera byråkratin?

TROTSKIJ: Den kommer att få samma verkan som den hemliga röstningen i Tyskland. Hitler rörde inte Weimar-konstitutionen, den demokratiska konstitutionen. Det förvånade alla. Alla trodde att Hitler skulle ändra konstitutionen, men den finns kvar. Men han bröt nacken på konstitutionen. Det är allt han gjorde, och även den hemliga röstningen gav honom majoritet.

FINERTY: Med andra ord, Ni tror inte att den nya konstitutionen är till hjälp för att kontrollera byråkratin? Den enda möjligheten är en revolution mot byråkratin?

TROTSKIJ: Ja.

* * *

Från min plats som reporter kunde jag observera Trotskij när han på flytande språk avgav sitt vittnesmål. Jag har tidigare beskrivit hans intresse för det engelska språket. När jag träffade honom i Paris 1934 noterade jag att hans engelska hade förbättrats mycket sedan 1931. Han hade många tillfällen att använda sig av engelska under uppehållen i Turkiet och Norge, och jag vet att han ofta läste engelska då de amerikanska och brittiska trotskisterna sände honom en allt större mängd material. Men trots detta så var ju detta språk inte hans "naturliga", och under åtta dagar satt han flera timmar som vittne, förhörd av jurister och korsförhörd av kommissionärerna – som han alla svarade på engelska. Hans vittnesmål krävde totalt 554 tryckta sidor under de tretton sessionerna.

Även om hans engelska var utmärkt så hade han en tydlig accent. Det fanns stunder då hans tillfälliga språkförbistring gav upphov till skratt, något som ställde till problem för mig som reporter. Jag nöjer mig med att återge ett exempel. När han utfrågades om sin tidiga revolutionära verksamhet, kom följande ordväxling till stånd [session 8]:

TROTSKIJ: Jag har tålmodighet. Tre revolutioner har gjort mig tålmodig. Det är helt nödvändigt för en revolutionär att vara tålmodig. Det är en helt fel idé att en revolutionär måste vara otålig. Äventyrare är otåliga men en revolutionär är tålmodig. [Trotskij uttalade engelska ordet "patient" (tålmodig) som "passion" och "patience" (tålmodighet) som "passions. Detta förklarar följande anmärkning – Red]

Tolk: Du menar "tålmodighet".

Trotskij: Ja, en revolutionär måste kunna engelska och med hjälp av tålmodighet kommer jag att lära mig engelska. (*Skratt*)

Detta var en enastående uppvisning av Trotskij i att använda ett främmande språk. Man inser inte denna aspekt av förhören om man bara läser rapporterna, och antar att det var en alldaglig och ordinär sak för vittnet att använda engelska.

Som professionell rättegångsreporter, med en viss tidigare erfarenhet av Trotskijs engelska och accent, var jag förberedd på de tekniska svårigheterna med utskriften. Det krävdes särskild koncentration för att få grepp om den udda och tvetydiga engelska han ibland använde. Det som hjälpte mig var inte så mycket bekantskapen med Trotskijs engelska som min egen politiska erfarenhet. Politisk kunskap och erfarenhet hjälpte mig att få ordning på åtskilliga svåra passager i mina noter – som t.ex. Trotskijs bruk av franska ord för mörda och döda, vilka jag skrev ner förkortade. När jag sedan renskrev, kunde jag inte förstå mina kortfattade noter eftersom jag sökte efter ett engelskt ord, tills det gick upp för mig att han hade använt franska då. Sådana fall är inte ovanliga för professionella rättegångsreportrar.

Kommissionären Carleton Beals och GPU:s långa arm

Det Stalin och hans hemliga polis inte kunde åstadkomma utifrån för att förhindra förhören, försökte de åstadkomma från insidan. Två incidenter störde kommissionens arbete: Carleton Beals, en medlem i kommissionen, försök att skapa problem och svårigheter för Trotskij i Mexico genom att ställa flera anklagande frågor om Trotskijs påstådda revolutionära aktivitet i landet; och de missvisande, fientliga och prostalinistiska rapporterna till *New York Times* av dess reporter Frank L. Kluckhohn.

Beals-händelsen var den allvarligaste, farlig och betydelsefull. Den representerade GPU:s penetration i kommissionens arbete för att störa förhören från insidan. Mycket plötsligt, och utan samband med de pågående förhören med Trotskij, frågade Beals Trotskij huruvida det var sant att han, vid den tid då han var sovjetisk kommissarie, sändt en rysk agent till Mexico för att uppmuntra stridigheter i landet. Trotskij kallade anklagelsen för en lögn och frågade Beals varifrån han fått informationen. Beals svarade: ”Så då är general Borodin en lögnare.” Antydningen att han fått informationen från Borodin följdes av Beals fientliga uppträdande mot förhandlingarna och kommissionens arbete. Ben Stolberg, upprörd över Beals beteende, var säker på att det var något konstigt med incidenten, men var inte just då klar över vad som framkallat den.

Stolberg och Beals hade varit personliga vänner under många år, ett faktum som var känt bland kommissionens medlemmar. De vände sig till Stolberg för att se om han hade någon idé om varför Beals ställde en så inflammatorisk fråga. Var detta hans skäl till att gå med på att delta i kommissionen? Stolberg menade att Beals inlägg var olämpligt. Han återgav sedan hur han och hans följe på ”Sunshine Special” under deras väg ner mot huvudstaden mött Beals vid den Mexikanska gränsen. De hade ett mycket varmt återseende där, sade han, inte bara med honom utan även med Dewey och LaFollette.

Beals och hans hustru hade kört bil till från västkusten till mötesplatsen vid gränsen, där han berättade för Stolberg om sin svåra finansiella situation. Han fick då lite pengar så att han skulle klara sig till Mexico City.

Beals deltog inte i kommissionens förberedande möten. Han var inte heller närvarande vid den första sessionen. Var hade han varit? Varför informerade han inte kommissionen, dess ordförande, eller sin vän Stolberg, att han hade anlät till staden? Hans uppförande var onekligen misstänkt. Kommissionens medlemmar var övertygade om att han träffat en eller flera personer som hoppades kunna störa och skada Trotskijs vittnesmål. Detta var i linje med GPU:s strategi. Att hans intervention misslyckades berodde till dels på hans okunnighet om den historia som var involverad i frågan han ställde. Han bara upprepade vad hans uppdragsgivare sagt honom. Dessutom saknade Beals helt enkelt utbildning för den roll han försökte spela. I det hela var hans uppträdande trist och pinsamt för honom.

Flera år senare, i ett brev i april 1977, skrev James T. Farrell till mig:

Kluckhohn på *New York Times* berättade för mig att den man som låg bakom Carlton Beals agerande var Harry Block. Block var chefsredaktör vid Covici-Fried. Omkring 1935 slutade han och flyttade till Mexico... Han gifte sig med Toledanos dotter. Han arbetade för en mexikansk general.

Han var en stalinist. Jag tror, men jag är inte helt säker på, att Herbert Solow avslöjade honom som agent.¹¹

Jag träffade Harry Block i kommunistpartiet och blev inte speciellt överraskad av Farrells kommentarer. Jag sade det till honom. Farrell skrev åter till mig den 18 april 1977, så här:

Vi skriver till varandra om en och samma Harry Block. Och, som jag tror att jag berättade för dig, Kluckhohn sade till mig att han var den person som tog hand om Carlton Beals.¹²

När Beals avgick från kommissionen och lämnade förhören – och trodde att detta skulle vara ett allvarligt slag mot dess avslöjanden – fick aktionen inte den minsta effekt. Kommissionärerna blev inte på något sätt störda av Beals aktion, den hindrade dem inte från att fullborda sitt arbete. Som en aktion avsedd att väcka allmän uppmärksamhet, eller påverka kommissionens integritet, misslyckades den kapitalt.

Under en kort tid efter att han lämnat kommissionen och förhören, fortsatte Beals med sina försök att diskreditera dem. Han skrev en artikel för den mexikanska tidskriften *Futuro* där han upprepade GPU:s uppfinning att Trotskij hade sänt Borodin till Mexico för att underblåsa en revolution. I sin artikel blandade han ihop GPU:s stöld av Trotskijs arkiv i Paris, vilken verkligen skett, med en påstådd arkivstöld i Norge av lokala fascister, vilken inte hade skett.

Som bevis på att hans läromästare var slarviga, skrev Beals i sin artikel att Trotskijs syster hade begått självmord i Paris, när det i själva verket var hans dotter Zinajda som tog sitt liv, men inte i Paris utan i Berlin.

I sin artikel i *Futuro* beskrev Beals sin egen roll i kommissionen som en tapper och modig sanningssökare. Detta var som bäst ett orättmätigt skryt. Genom det språk han använde i artikeln, kunde man misstänka att det var skrivet av hans stalinistiska läromästare eller att han assisterats av dem. Å andra sidan kunde stilen inte vara helt okänd för honom, eftersom han tidigare varit korrespondent för Tass, den ryska nyhetsbyrån utomlands, vilken var befolkad av hemliga polisens agenter.

Beals skrev till exempel att han ifrågasatt autenticiteten i Trotskijs dokument. Faktum är att han inte gjorde detta under förhören; han bara uttryckte att han var bekymrad över originalens ursprung. (Detta bekymrade GPU också) Han skrev vidare:

Jag kunde inte få grepp om hur kommissionerna i Europa hade satts samman eller vilka medlemmarna var. Jag antar att de är medlemmar från trotskistiska grupper.

Allt i detta påstående är falskt. Antydanden om att de europeiska undersökningskommissionerna var sammansatta av trotskister var propaganda från de polisagenter som nu utnyttjade Beals.

Oförfärad hävdade han:

Jag frågade [Trotskij] om Borodins hemliga aktiviteter i Mexico 1919-20. Det resulterade i ett våldsamt utbrott. Trotskij anklagade mina informatörer för att ljuga och tappade fattningen. Mina informatörer var bland andra [Beals nämner inga andra] Borodin själv.¹³

Återigen är allt här osant. Det förekom inget utbrott och ingen tappade fattningen, vilket var och en som deltog i förhören kunde verifiera. En fråga som reser sig här är varför Borodin, i Mexico på hemligt uppdrag, skulle berätta för Carlton Beals, av alla människor, vilket syftet

¹¹ Personlig korrespondens från Farrell till författaren.

¹² Personlig korrespondens från Farrell till författaren.

¹³ Carleton Beals, *Futuro* 1937.

med hans vistelse i Mexico var, när inte ens medlemmar i kommunistpartiet var invigda i ärendet. Må så vara, Trotskij kommenterade Beals påstående:

När jag sade att Mr Beals informatör är en lögnare, var det bara ett artigt sätt att uttrycka tanken om att Mr Beals själv avviker från sanningen. Eller går han med på att bekräfta sitt uttalande inför kommissionen?¹⁴

Trotskij påpekade att 1919-1920 kunde inte han skicka Borodin till Mexico eller någon annanstans, eftersom sådana ärenden hanterades av Komintern, och Internationalens ledare Zinovjev skulle aldrig tolerera en sådan inblandning. Å andra sidan kunde Zinovjev inte heller utnämna kommandörer i Röda Armén över huvudet på Trotskij, dess överbefälhavare, eller utan hans kännedom.

* * *

Kluckhohn-affären var mindre störande inom förhören, men skapade större förtret bland allmänheten runt om i världen. Kluckhohns nyhetsartiklar i *New York Times* var tarvliga och fientliga. De störde atmosfären i Coyoacán, och var öppet influerade av Kreml och dess rättegångar. Det enda syftet med hans reportage var att sprida tvivel om kommissionen och förhörens giltighet. Reportagen var så skymfliga att ordförande Dewey sände en protest till Erwin L. James, tidningens utrikesredaktör. Dewey informerade kommissionen under en öppen session att han hade fått ett svar från James som förklarade att han instruerat Kluckhohn att sluta publicera sina nyhetsreportage eller bli avlägsnad från uppdraget.

Kluckhohns bakgrund var faktiskt ganska ovanlig för en ”oberoende” reporter. Hans beteende, som ju var öppet fientligt, påminner om Walter Durantys journalism, med en skillnad: medan Duranty var en enkel och principiös person, som inte brydde sig mycket om sanningen, så hade Kluckhohns intressen band till, genom hans vänskap med Frank Jellinek, den kommunistiska rörelsen. Jellinek var känd i radikala kretsar i USA och England som författaren till *The Paris Commune* (utgiven av Left Books, som ingår i Victor Gollancz förlagsäventyr i England). I England var Jellinek känd som en militant stalinist. Som flera händelser starkt indikerar, verkade Jellineks närvaro i Mexico vara ett uppdrag från GPU. Han kom till Mexico City på hösten 1937, några månader efter Dewey-kommissionens förhör. Kluckhohn tog med honom till en presskonferens med Trotskij. Där var Jellineks uppträdande så störande att Trotskij bad honom lugna ner sig. Att ta med Jellinek till denna presskonferens var Kluckhohns sätt att fortsätta sin egen störningsverksamhet, som börjat vid förhören i april, och visade än en gång var hans politiska sympatier hörde hemma.

Under rättegången mot de kommunistpartiledare som varit inblandade i mordförsöket på Trotskij i maj 1940, ibland benämnt ”Siqueiros attack”, satt Jellinek vid de åtalades bord i rättssalen som rådgivare åt Pavón Flores, en medlem i partiets centralkommitté och åtalad. Jellineks roll vid rättegången kunde bara vara ett uppdrag från dem som styrde hans politiska aktiviteter, GPU. GPU:s hela apparat i Nordamerika, som var lokaliserad till Mexico City, hade ett enda mål: ta livet av Trotskij. Jellinek ingick i denna apparat, liksom Trotskijs mördare Ramón Mercader, en spansk medlem i den västeuropeiska stalinistiska hemliga polisen.

Trotskij var misstänksam mot Jelliniks politiska och organisatoriska förbindelser och mot hans motiv för att befinna sig i Mexico, och det var därför han vägrade att träffa Jellinek 1937 när han anlände från England. Det faktum att Kluckhohn var personlig vän med Jellinek behövde i normala fall inte ha betytt något, men händelserna i Mexico avslöjade en uppenbar politisk vinkling till den stalinistiska mordmaskinens favör.

* * *

¹⁴ *Writings*, Vol. 9, sid. 68.

En dag, under en paus, berättade Trotskij för mig om sina bekymmer om säkerheten för mina anteckningar: GPU:s nätverk var helt klart nära oss. Han berättade om sin egen personliga kunskap om den hemliga polisens tekniska resurser och hans erfarenheter av hemliga polisen, och han var säker på att de skulle göra vad som helst för att hindra att referaten från förhören publicerades. De kan till och med slå till på tåget när jag återvänder till Chicago, eller efter att jag återvänt till mitt hem, påpekade han.

Oavsett om faran var reell eller inte, så hade det varit dumt att förneka den möjlighet som Trotskij nämnt, med tanke på GPU:s långa mordiska historia. Efter att jag tänkt igenom det, föreslog jag att jag vid nästa session, då vi var nära slutet på förhören, skulle meddela att det mesta av mina anteckningar redan hade renskrivits och att det bara återstod den sista dagens eller så, och dessa skulle jag renskriva innan jag lämnade Mexico. Kommissionärerna gick med på att jag skulle göra detta uttalande inför hela församlingen. På sidan 544 i de publicerade referaten finns följande vita lögn:

DEWEY: Jag ska nu ta upp en helt annan fråga. Ett omfattande och helt legitimt intresse har uttryckts vad gäller de officiella utskriften av förhören. Jag ska fråga vår officiella stenograf om han vill uttala sig i frågan.

GLOTZER: Jag är klar med det mesta, och jag kommer att stanna här flera dagar för att komplettera med de sista en och en halv dagarnas noter.

* * *

Efter dagar med detaljerat tillbakavisande av den ena anklagelsen efter den andra, med hjälp av dokument och verifierbara referenser, närmade vi oss slutet av förhören och Trotskijs summering av sitt försvar mot Moskvarättegångarna. Den sessionen började kl 4:00 på eftermiddagen och slutade kl 8:45, och den bestod nästan helt av Trotskijs analys av Moskvarättegångarna och deras syfte.

När han slutade bröt åhörarna, en skara av skilda typer, ut i en applåd, som, tro mig, var helt spontan. Jag ska aldrig glömma detta ögonblick.

* * *

Det blev ytterligare en sista ”session”, en social sådan, i Mrs. Georges hem samma kväll som förhören avslutades. Kommissionärerna, medlemmarna i deras stab, den tekniska personalen i Coyoacán, juristerna, Trotskij och Natalja, såväl som deras sekreterare, speciellt inbjudna personer, och jag, alla kom samman för att ta avsked av evenemanget och av var andra.

Under samtalen bland människorna som trängdes i rummen bröt plötsligt ett ljudligt skratt ut i det hörn där Dewey och Trotskij konverserade. De var omgivna av åtskilliga personer som lyssnade till deras samtal. Jag frågade Frankel vad det var som hände i hörnet. Han log, ”Dewey sade till Trotskij, ’Om alla kommunister var som du, då skulle jag vara kommunist.’ Och Trotskij replikerade, ’Om alla liberaler var som du, så skulle jag vara en liberal.’” Detta godmodiga skämt visade vilken respekt som förhörens två viktigaste personer hade för varandra.

Farrell skrev att Dewey lämnade huset så fort han deklarerat förhören avslutade.

Djupt rörd, lämnade Dewey huset omedelbart. De flesta av dem som var närvarande trodde att han hade blivit så påverkad av Trotskijs tal. Men de tog fel.

Han hade betraktat fru Trotskij, inte bara under Trotskijs slutsummering, utan från och till under hela förhörstiden. En sliten, tröttögd, modig kvinna, klädd på ett enkelt men personligt, nästan chict sätt, satt hon intill Trotskij, intensivt lyssnande och betraktande. Hon förstod inte engelska...¹⁵

¹⁵ John Dewey, *Philosopher of Science and Freedom*, sid. 369.

Jag avreste nästan omedelbart till Chicago. George Novack bad mig följa Dewey och dela kupé med honom till St. Louise, där han skulle mötas av sin son. Novack ville inte att Dewey skulle resa ensam på grund av hans ålder och de psykiskt påfrestande sessionerna. Novack hade dock fel vad gällde Deweys kondition. När vi skulle gå ombord på tåget på Mexico Citys centralstation försökte jag hjälpa Dewey upp i vagnen, men han drog sin kraftfulla arm från mig och steg snabbt själv uppför trappstegen. Jag kände mig något förlägen. Trots min blunder, hade vi en trevlig resa medan tåget sakta rörde sig norrut. Vi samtalade under nästan två dagars färd. Mycket av tiden fick jag besvara frågor om det amerikanska kommunistpartiet och hur det agerade. Mina anteckningsböcker lämnade mig inte under hela färden.

Renskrivningen av mina stenografiska anteckningar tog flera veckor. Det var en arbetsam uppgift som blev dubbelt svår genom Trotskijs plötsliga bruk av utländska ord när han inte hittade korrekta engelska uttryck. De grammatiska konstruktioner han använde försinkade utskriften när jag sökte klarhet; och jag var inte på något sätt en grammatikexpert. Dock, dagen kom när arbetet blev klart. Jag hade sänt iväg kopior efterhand som de blev klara till Dewey, LaFollette, undersökningskommissionen, och Trotskij. Vid ett tillfälle skrev Dewey till mig:

Käre Albert:

Tack för rapportkopian som jag hittade när jag återkom på torsdag eftermiddag. Jag är säker på att du gör ett bra arbete. Vi har vårt möte på söndag kväll. Fick in bra notiser i *Times* och *Herald Tribune* i dag.

Från Trotskij fick jag bekräftelse den 3 juni 1937:

Vi har nu mottagit den fullständiga rapporten och alla beundrar ditt arbete, speciellt med tanke på min usla engelska. Du fungerade inte bara som stenograf utan också som engelsklärare och redaktör... Utan ditt arbete (och kamrat Revas hjälp) skulle vi aldrig fått en så bra rapport, och förhören i Mexico skulle ha mist halva sitt värde. Jag tackar dig helhjärtat.¹⁶

National Reporter, Nationella Stenografförbundets officiella tidskrift, publicerade i juni 1937 ett faksimil av en sida ur mina stenografiska noter från förhörens öppnande.

Ekon från förhören ljöd under lång tid och betydde mycket för slå tillbaka Kremles vedervärdiga propaganda till stöd för dess justitiemord. *The Case of Leon Trotsky* följdes av *Not Guilty*, kommissionens utlåtande i bokform. Kommissionens integritet, och den respektfulla anda som den genomfördes i, gav stor tyngd till dess slutsats att Trotskij inte var skyldig till någon av de anklagelser som framförts i de falska Moskvarättegångarna. Nästan tjugo år senare sade Chrusjtjov samma sak. Så här sammanfattade kommissionen vad man kommit fram till:

Vi är övertygade om att de brev, i vilka Trotskij påstås ha gett konspiratoriska instruktioner till de olika åtalade i Moskvarättegångarna, aldrig existerat; och att vittnesmålen kring detta är ren fabrikation.

Vi finner att Trotskij genom hela sin karriär alltid varit en orubblig motståndare till individuell terrorism. Kommissionen finner vidare att Trotskij aldrig instruerat någon av de åtalade eller vittnena i Moskvarättegångarna till att mörda någon politisk motståndare.

Vi finner att Trotskij aldrig instruerat de åtalade eller vittnena i Moskvarättegångarna om att utföra sabotage, förstörelse, eller undergrävande arbete. Tvärtom, han har alltid konsekvent förespråkat uppbyggnad av socialistisk industri och jordbruk i Sovjetunionen och har kritiserat den nuvarande regimen för att dess åtgärder var skadliga för uppbyggnaden av en socialistisk ekonomi i Ryssland. Han är motståndare till sabotage som metod för opposition mot varje politisk regim.

¹⁶ Personlig korrespondens från Trotskij till författaren.

Vi finner att Trotskij aldrig instruerat någon av de anklagade eller något vittne i Moskvarättegångarna till att ingå överenskommelser med utländska makter mot Sovjetunionen. Tvärtemot, han har alltid kompromisslöst förespråkat försvaret av USSR. Han har också varit en mycket tydlig ideologisk motståndare till den fascism som representeras av de utländska makter som han anklagas för att ha konspirerat med.

På basis av allt bevismaterial, finner vi att Trotskij aldrig rekommenderade, konspirerade, eller försökte få till stånd en kapitalistisk restauration i USSR. Tvärtemot, han har alltid kompromisslöst motsatt sig återgång till kapitalism i Sovjetunionen och dess existens oavsett var.

Vi finner att åklagaren groteskt förfalskat Trotskij's roll före, under, och efter Oktober-revolutionen.

Vi finner därför att Moskvarättegångarna är falska konspirationer.

Vi finner därför Trotskij och Sedov icke skyldiga.

JOHN DEWEY, ordförande
 JOHN R. CHAMBERLAIN
 ALFRED ROSMER
 E. A. ROSS
 OTTO RÜHLE
 BENJAMIN STOLBERG
 WENDELIN THOMAS
 CARLO TRESCA
 F. ZAMORA
 SUZANNE LA FOLLETTE, sekreterare
 JOHN F. FINERTY, rättegångsbiträde

New York, 21 september 1937.¹⁷

* * *

Efter förhören hade jag möjlighet att reflektera över hur de genomförts, hur lyckosamt det varit att John Dewey accepterat att vara ordförande för kommissionen, och hur betydelsefullt Sidney Hooks ansträngningar varit för att övertyga denna gigant bland Amerikas filosofer att ta sig an uppdraget. Han var verkligen en enastående ordförande. Han höll god ordning under sessionerna och var en garant för dess demokratiska tillvägagångssätt.

Flera dagar efter evenemanget skrev Farrell från Coyoacán om Dewey:

Han gjorde också allt själv och lät inte någon hjälpa honom. Han är en mycket skarpsinnig man, och en mycket vis sådan, och han kommer till sakens kärna på ett mycket försynt sätt. Han blir inte lurad av prat och tricks...

En tid efter Det mexikanska äventyret skrev Farrell, som var i närheten av allt som hände där, att Deweys "tänkande var mycket skarpare och klarare än någon annans i gruppen."¹⁸

Det var vid denna historiska samling i Mexico som jag såg Trotskij för sista gången.

Översättning: B. Svensson

Lästips

L Trotskij, [Stalins brott](#) (1937) – om 1:a och 2:a Moskvarättegången – och [Om Moskvarättegången -38](#)

¹⁷ *Not Guilty*, Report of the Dewey Commission, sid. 14-15.

¹⁸ Personlig korrespondens mellan Farrell och oidentifierad medarbetare.